

Kulturne institucije i utjecaj politika na društvo

Vukelić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:650571>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

KATARINA VUKELIĆ

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

ZAVRŠNI RAD

KULTURNE INSTITUCIJE I UTJECAJ POLITIKA NA
DRUŠTVO

STUDENTICA: Katarina Vukelić

MENTOR: mag.cult. Renato Stanković

RIJEKA, RUJAN, 2018.

SAŽETAK

Cilj ovog završnog rada je da opiše obnašanje kulturnih institucija na području Hrvatske za vrijeme Socijalističko Federativne Republike Jugoslavije koja obuhvaća razdoblje od 45-ih do 90-ih godina prošlog stoljeća, te u Republici Hrvatskoj, koja obuhvaća razdoblje od 1990-ih do 2000-ih. U ovom povijesnom presjeku želim naglasiti utjecaj kulturnih institucija, odnosno djelovanje kulturne politike. Moj stav jest da su kulturne politike ideološki utjecale na razvoj društva u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, te da se sličan ideološki utjecaj itekako koristio u stvaranju Republike Hrvatske.

KLJUČNE RIJEČI: Ideologija, Jugoslavija, Hrvatska, kulturna politika, kulturne institucije.

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. POLITIČKO UREĐENJE SOCIJALISTIČKO FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE	8
2.1. KAKO JE USPOSTAVLJENA SFRJ	8
2.2. UPRAVLJANJE DRŽAVNIH APARATA SFRJ	9
2.3. IDEOLOGIJA KROZ KULTURNE INSTITUCIJE	11
3. POLITIČKO UREĐENJE REPUBLIKE HRVATSKE	15
3.1. KAKO JE NASTALA HRVATSKA	16
3.2. UPRAVLJANJE DRŽAVNIH APARATA REPUBLIKE HRVATSKE.....	16
3.3. IDEOLOGIJA KROZ KULTURNE INSTITUCIJE	18
4. ANALIZIRANJE INTERVJUA	21
5. ZAKLJUČAK	23
6. INTERVJUI SA ISPITANICIMA	24
7. LITERATURA	34

1. UVOD

Kulturne institucije predstavljaju jedne od najvažnijih državnih institucija, koje posjeduju mogućnost utjecaja na razvoj i usmjerenje društva. Pod njihovim vodstvom se nalaze institucije i društva koja se bave književnošću, jezikom i umjetnošću, poput čitaonica, knjižnica, kina, muzeja i slično. „Kultura je, kratko opisana, stavljena u položaj činioca, jer i država i druge političke tvorevine u izvjesnom smislu spadaju također u kulturu. Kultura oblikuje ljude a ovi ljudi, opet, djeluju u državi, [...] Primjeri utjecaja kulture i njezinog razvoja bezbrojni su i o njima se mora voditi ozbiljan račun pri proučavanju političke aktivnosti države i drugih organizacija“ (Lukić, 1979: 46). Kulturna politika je naziv za politiku koja je zadužena za područje kulture, te se ona brine o zakonima, financiranjima institucija, zaštitama, te obrazovanjem vezanim za kulturu. „Pojam institucija, odnosno društvena institucija kao i mnogi sociološki koncepti ima brojna i raznovrsna značenja, U najširem smislu pod institucijom se razumijeva ono što je u ljudskom društvu ustanovljeno i što pojedinac zatiče, preuzima i prenosi“ Moj cilj u ovom radu je da opišem manevriranje, te obnašanje kulturnih institucija na području Republike Hrvatske, točnije na području Hrvatske u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji koja obuhvaća razdoblje od 45-ih do 90-ih godina prošlog stoljeća, te novonastaloj Republici Hrvatskoj, koja obuhvaća razdoblje od 1990-ih do 2000-ih. „Država kao pravna organizacija samo je oblik djelovanja države kao političke organizacije“ (Lukić, 1979: 16). Ono što želim istaknuti u ovom povijesnom presjeku utjecaja kulturnih institucija jest djelovanje kulturne politike. Moj stav jest da su kulturne politike ideološki utjecale na razvoj društva u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, te da se sličan ideološki utjecaj itekako koristio u stvaranju Republike Hrvatske. Kulturne politike radi ostvarivanja što boljih rezultata utjecanja na društvo koriste se ideologiziranim pristupom. Ideologija sadrži nekoliko značenja, odnosno ovisno o kontekstu i potrebi može se koristiti različito, te ne mora nužno biti označavana negativno.

[...] neke definicije ideologije koje trenutno cirkuliraju: (a) proces proizvodnje značenja, znakova i vrijednosti u društvenom životu; (b) tijelo ideja karakterističnih za posebnu društvenu skupinu ili klasu; (c) ideje koje pomažu legitimirati dominantnu političku moć; (d) lažne ideje koje pomažu legitimirati dominantnu političku moć; (e) sustavno iskrivljena komunikacija; (f) koji nudi položaj subjekta; (g) oblici razmišljanja motivirani socijalnim interesima; (h) razmišljanje o identitetu; (i) društveno neophodna iluzija; (j) konjunktura diskursa i moći; (k) medij u kojem

svjesni društveni glumci daju smisao svijetu; (l) akcijsko-orijentirane skupine uvjerenja; (m) zbunjenost jezične i fenomenalne stvarnosti; (n) semiotičko zatvaranje; (o) neophodan medij u kojem pojedinci žive svoje odnose prema društvenoj strukturi; (p) proces kojim se društveni život pretvara u prirodnu stvarnost.¹

Ideologija, ali u negativnoj konotaciji koristila se u SFRJ. Ona je bila prožeta kroz cijeli državno organizacijski sustav pa tako i kulturnu politiku. Ono što želim istaknuti jest da sam se tijekom istraživanja susretala sa knjigama i člancima u kojima je naznačeno da većina istraživanja o stanju i događajima u poslijeratnim periodima – od 1945-e do 1948-e kada je na snazi bila FNRJ – je napisano tek kasnijim istraživanjima krajem 40-ih godina tog stoljeća, a ne u periodu odvijanja. Isto tako događaji koji datiraju od 40-ih do 80-ih godina prošlog stoljeća nisu zabilježena u periodu nastajanja nego kasnije. Odnosno nije bilo dopušteno prikazivanje stvarnosti onakvom kakva jest bila, teror, manipulacija i diskriminacija bile su skrivene od strane državnog vrha. Hrvatska se željela emancipirati od Jugoslavije, međutim vodstvo Jugoslavije joj to nije dopuštalo, stoga je Hrvatska stupila u neizbježni rat. Predstavници srpske manjine u Hrvatskoj i paravojske skupine iz Srbije su započeli rat, koji je trajao od 1991.-1995.godine, iako su tenzije između Hrvatske i Srbije započete ranije. U počecima novonastale Republike Hrvatske, državni vrh na čelu sa dr.Franjom Tuđmanom pobrinuo se za izgradnju nacionalnog identiteta Hrvata. Kako bi se to ostvarilo koristili su se nacionalni motivi, koji su bili projicirani ideološkim kulturnim politikama. Ono što želim naglasiti u procesu tranzicija novonastalih republika, SFRJ i Republike Hrvatske, je ideološki utjecaj, koji iako različit posjeduje blizak ideološki princip pristupanja narodima. „Kultura prethodi pravu, vlastitim nastankom uvjetuje nastanak prava, pravo je u konačnici dio čovjekovih kulturnih dostignuća, dio kulture, ali nije kultura iznjedrila pravo. Pravo svoje porijeklo vuče, kao i država iz vrlo složenih okolnosti, nesvodivih samo na kulturu“ (Grbac, 1987: 69).

¹ „[...] some definitions of ideology currently in circulation: (a) the process of production of meanings, signs and values in social life; (b) a body of ideas characteristic of particular social group or class; (c) ideas which help to legitimize a dominant political power; (d) false ideas which help to legitimize a dominant political power; (e) systematically distorted communication; (f) that which offers a position for subject; (g) forms of thought motivate by social interests; (h) identity thinking; (i) socially necessary illusion; (j) the conjuncture of discourse and power; (k) the medium in which conscious social actors make sense of their world; (l) action-oriented sets of beliefs; (m) the confusion of linguistic and phenomenal reality; (n) semiotic closure; (o) the indispensable medium in which individuals live out their relations to social structure; (p) the process whereby social life is converted to a natural reality“ (Eagleton, 1991:1-2)

2. POLITIČKO UREĐENJE SOCIJALISTIČKO FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Političko uređenje SFRJ je socijalističko, odnosno komunističko, a komunizam se temelji na oštroj političkoj ideologiji, koja različitim ideološko-političkim sredstvima želi postići ciljeve, njezin je primarni cilj društvena jednakost, točnije besklasno društvo. No, društvena jednakost se postiže koristeći različitim totalitarnim sredstvima, koja nerijetko obuhvaća nasilje. Politička vlast je jednostranačka, u slučaju SFRJ, to je bila Komunistička partija Jugoslavije. Centralni komitet KPJ za predstavnika je izabrao Josipa Broza Tita. Tito se zalagao za brzo provođenje industrijalizacije SFRJ, stoga je organizirao radničke komitete, te se zalagao za bratstvo i jedinstvo.

2.1. KAKO JE USPOSTAVLJENA SFRJ

Prije odvijanja izbora 1945. godine stranke su se borile za svoja mjesta u predizbornim kampanjama, no Komunistička partija Jugoslavija je na različite načine (podvale i ostala izvanzakonska sredstva) onemogućavala sudjelovanje građanskih stranaka, što je rezultiralo tim da su stranke odustajale od borbe. Komunistička partija jest i prije nego što je došla na vlast posjedovala faktično političko vodstvo, stoga joj nisu predstavljali problem stranački izbori, koji su teško bili slobodni. „Za izbore narodnih zastupnika u ustavotvornu skupštinu bila postavljena samo jedna lista Narodne fronte s nositeljem maršalom Titom, za koju je kandidate odredila KPJ“ (Matković, 2003:277). „Ustavotvorna se skupština sastala 29. Studenog 1945. I toga je dana Jugoslavija proglašena republikom pod nazivom Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ). U deklaraciji Ustavotvorne skupštine kaže se da je FNRJ savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji“ (Matković, 2003:280)². Uspostavom Jugoslavije, ukinuta je prijašnja monarhija Kraljevina Jugoslavija, s dotadašnjom vladavinom Petra II. Karađorđevića, te su dinastiji Karađorđević ukinuta sva postojeća prava. Novonastali Ustav je sadržavao stavke po uzoru na sovjetski sustav. Novouspostavljena republika sastojala se od šest zemalja, te pobjedom Komunističke partije provodila su se čišćenja političkih kadrova, gdje su pojedinci koji se nisu slagali sa novouspostavljenom

² 1963.godine Ustavom je promijenjen naziv u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

vlašću bili udaljeni sa svojih pozicija. Ovo ukazuje na to kako su članice Jugoslavije imale samo formalnu samostalnost, a dok je u praksi provođena oštra centralizacija vlasti, točnije vlast Komunističke partije. „Kontrolna komisija Centralnog komiteta KPJ predstavljala je jedinstveni organ partijske kontrole uspostavljene radi provođenja partijske linije i nadzora nad izvršavanjem odluka vrha Partije“ (Matković, 2003:281).

2.2. UPRAVLJANJE DRŽAVNIH APARATA SFRJ

SFRJ na čelu sa Titom je bila socijalistička država po uzoru na SSSR, koji je nakon rata predstavljao uzor organiziranja političkog ustroja u republici. Kako bi uspostavili čvrsti monopol 1945. godine centralni komitet komunističke partije Hrvatske osniva Agitprop odjeljenja. Agitprop je naziv sastavljen od dviju riječi – agitacija i propaganda. Agitacija je glavna svrha pridobivanje i upravljanje ljudima radi postizanja željenih ciljeva, ideja i akcija, a kako bi to postigli služe se različitim oglašavajućim sredstvima, predavanjima, filmovima i slično (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=787>). Propagandom se označuje korištenje određenih poruka kako bi se izravno utjecalo na stavove i mišljenja grupe ljudi. Spoj ova dva pojma stvara savršeno oružje komunista za kontroliranje, odnosno monopol nad kulturom i masama, te postizanju njihove svrhe, a to je transformacija društva (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50644>). „Odjeljenje za agitaciju i propagandu u nadležnosti je imalo ideološki rad u Partiji i izvan nje, usmjeravanje, podsticanje i nadzor radom kulture i prosvete, štampe, izdavačke delatnosti, spoljne propagande“ (Najbar-Agičić, 2013: 24). Postojali su u mnogobrojnim organizacijama pod drugačijim imenima, te su tako izdavali radio-vijesti, letke, listove, džepne novine i slično, sve kako bi postigli „ideološko uzdizanje“. Agitacija je posjedovala vlastiti fond za financiranje, a svaki sektor je imao svog predstavnika, tako je za područje kulture bio zadužen Milovan Đilas. „Agitacijsko propagandne komisije trebale su se osnovati uz sve komitete“, poput centralnog, okružnog, mjesnog, pokrajinskog (Najbar-Agičić, 2013:31). Kao što sam već istaknula, komunistička partija Jugoslavije je željela transformaciju društva, a sa svojim ljudima umetnutim u sve sektore državnog i lokalnog upravljanja masovnih organizacija imala je kontrolu i utjecaj. „Komunistička partija Jugoslavija (KPJ) bila je najoštrij protivnik kapitalizma vjerujući da su njegovi temelji privatno vlasništvo, klasna podjela i borba za profit izvor društvenih nejednakosti i nepravdi. Računala je na radništvo kao na podređenu

klasu, koja osim svoga rada ne posjeduje ništa, pa je životno zainteresirana da preuzme vlast u svoje ruke i da cjelokupnu imovinu pretvori u zajedničko vlasništvo, čijim će planskim upravljanjem radnička država dovesti do društva jednakosti i pravde izgrađenog prema potrebama svih članova ljudske zajednice“ (Radelić, 2006:11). Komunistička partija je vodila brigu o kulturnom životu, te je tako od umjetnika i intelektualaca tražila da se bez zadržke moraju opredijeliti za narodnooslobodilački pokret. Upravo zbog takvog čvrstog centraliziranog upravljanja kulturom stvorili su kontraefekt, njihov je utjecaj slabio, a razdoblje takvog „krutog“ vođenja naziva se „agitprop kulturom“. „Vodstvo komunističke partije Jugoslavije bilo je nezadovoljno svojim utjecajem u društvu zbog čega je velike napore usmjerilo na ideološko-politički i propagandni rad kako bi se postigla „viša organizaciona i ideološka sprema partijskog članstva, stalni porast svijesti narodnih masa“. U tom cilju namjeravalo se provoditi sistematsku i svestranu borbu za likvidaciju ostatka revolucionarne buržoazije koja svojom ideologijom vrši utjecaj na radne mase, a reakcionarnu buržoasku ideologiju planiralo se suzbijati i na svim područjima nauke, umjetnosti i kulture“ (Najbar-Agičić, 2013:33). Nakon prekida sa SSSR-om, koji je uvjetovan sukobom između Tita i Staljina, nestaje uzor, a s njim i matrica za formiranje svijesti. Cilj KPJ je bio stvoriti socijalističkog čovjeka po uzoru na marksističku teoriju, što znači čovjek koji djeluje u društvu bez klasnog izrabljivanja i gdje čovjek podčinjava prirodu svojim potrebama, odnosno sebi. KPJ naglasak stavlja na čovjeka koji je hrabar, pravedan, čestit, skroman, te u svrhu tog stvaranja organiziraju saveze kako bi se gradio duh komunista. Svi savezi su formirani kako bi pripremili narod na društveno-politički život. Raspadom saveza sa SSSR-om socijalistički čovjek se zamjenjuje radnim čovjekom, čovjekom društva – građaninom. Jedan od najznačajnijih, a ujedno i najmasovniji savez, mladih pionira, odnosio se na svu djecu koja su početkom prvog razreda morala biti nužno učlanjena u pionire. Postojali su i drugi brojni savezi, ali oni su bili opcionalni, poput omladinskog, sportskog, izviđačkog, muzičkog, kulturno-prosvjetnog, te ostali savezi, ali niti jedan nije bio poput pionira. Tako se počinje djeci sa tek sedam napunjenih godina insertirati socijalistički duh kroz odgoj, igru i zabavu. Djeca su za vrijeme nastave i u pionirima, učili, čitali, pisali i crtali – između ostalog – ratne bitke i stihove ratne tematike. Pripremali su ih na budući društveno-politički život, ukazujući im na to kao mogu postati junaci i heroji poput prvih generacija pionira, po kojima su i snimljena dva filma. Prvi pioniri su u velikom omjeru bili bez roditelja zbog posljedica drugog svjetskog rata, stoga su ih pod izlikom da ne prose po ulicama dali ulogu u NOB-u (Narodnooslobodilačkoj borbi), gdje su donosili pomoć vojnicima, skupljali su željezo i ljekovito bilje, velik broj ih je završio u vojsci, te su na taj način postali uzori budućim

pionirima. Gradi se ideološki duh *bratstva i jedinstva* svih nacija SFRJ njegujući tradicije, također se budi mržnja prema drugome, odnosno prema neprijatelju – „duh otpora i mržnje“ (Duda, 2017:30).

2.3. IDEOLOGIJA KROZ KULTURNE INSTITUCIJE

Kao što sam već istaknula, Komunistička partija Jugoslavija nije bila zadovoljna sa svojim utjecajem u društvu, te se usmjerava na ideološko-politički i propagandni rad. Agitprop sektor se bavio kontrolom teksta prije štampanja, kako bi imali uvid u sve što proizlazi od umjetnika/pisaca/pjesnika, kako bi napravili selekciju djela koja će se ako zadovoljavaju kriterije partije pojaviti u knjižarama i čitaonicama. Naglašava se potreba za „većom pažnjom posvećenoj „ideološkoj izgradnji“ te “čišćenje od sumnjivih elemenata““ (Najbar-Agičić, 2013:3). Ali isto tako kontrola štampe se provlači i kroz školstvo, odnosno kontroliraju se udžbenici, te se smatra kako manjka marksističkog duha u nastavnika, stoga se uvodi preodgojavanje nastavnika. Osniva se Partijska škola kako bi se „stvorili“ ljudi za kontroliranje kulturnih politika. Milovan Đilas tvrdi kako je Partija radila „na okupljanju, aktiviziranju i pomaganju svih književnika i umjetnika koji idejno-politički stoje na stanovništvu tekovina Narodnooslobodilačke borbe, nastojeći da putem idejnog uticanja da unese naprednu, socijalističku idejnost u njihovo stvaralaštvo“, a dok je istovremeno vođena borba „protiv ideoloških neprijatelja shvatanja u umjetnosti i protiv dekadentskih tendencija u umjetničkom stvaranju“, štoviše kulturne institucije poput kazališta, orkestrara ili galerija su uspješno reorganizirane i utvrđene. (Najbar-Agičić, 2013:66).

Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske zahtijevao je posredujući preko Agitpropa izravno rukovođenje kulturnim institucijama, među kojima su Matica hrvatska, Naša sloga, Društvo za kulturnu suradnju sa SSSR-om, Nakladni zavod Hrvatske i društvo Prosvjeta, te kasnije i JAZU (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti). Posjedujući te institucije Agitprop je izravno manipulirao područjem kulture. S obzirom da se Matica hrvatska uvelike profitirala za vrijeme prijašnjih vlasti (NDH i ustaše)³, zahtijevala je obnovu,

³ „Zazor prema ustaškoj ideologiji glavni je razlog nedostatka analitičkog interesa za kulturnu građu proizvedenu u NDH. Unatoč svekolikoj unutrašnjoj manjkavosti, ta je državna tvorba omogućila relativno stabilnu kulturnu okosnicu i funkcioniranje kulturnih institucija“ (Kisić - Kolanović, 2007) Za vrijeme NDH osnovan je Hrvatski izdavački bibliografski zavod, čiji je zadatak bio promidžba i izdavanje sadržaja na hrvatskom

kako bi se učinila narodnom i Hrvatskom, te tako dobila utjecajnu moć. Matica hrvatska je imala brojno članstvo, štoviše imala je neke istaknute pripadnike komunističkog i/ili antifašističkog pokreta, uključujući predsjednika vlade Vladimira Bakarića, te predsjednika ZAVNOH-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske) Vladimira Nazora. Za predsjednika Matice hrvatske su postavili Mihovila Nikolića koji je star i bolestan čovjek, koji im ne bi predstavljao nikakav otpor ili prijetnju u manipulativnom rukovođenju. Iako je Matica bila utjecajna odbijali su je proširiti zbog manjka ljudi koji bi bili sposobni za rukovođenjem toliko utjecajne institucije, niti su imali financijskih resursa koji bi je osamostalili, stoga je Matica ovisna o državi. No, morali su se odlučiti za drugačiji način proširivanja, stoga su oformili knjižnice: knjižnice klasika jugoslavenskih naroda, naučno-popularne knjižnice, te dječje knjižnice, koje su nudile različit spektar knjiga, ali naravno u granicama određenih tematika. Matica se bavila tiskanjem knjiga, te su tako „objavljivana su djela svjetskih klasika (Dantea, Shakespearea, Honorea de Balzaca, Charlesa Dickensa ili Julesa Vernea), antičkih pisaca (Homera, Aristofana i Teofrasta), slavenskih autora (primjerice poljskih: Bolesława Prusa ili Jaceka Andrzejewskog) te velik broj prijevoda iz ruske književnosti (posebno Tolstoja i Puškina). Objavljuju se i knjige domaćih pisaca [...]. Tijekom 1946. i 1947. Tiskana su čak četiri izdanja knjige Marcela Perenanta *Darvin*, što se teško može objasniti drugačije nego sudjelovanje Matice u propagiranju materijalističkih svjetonazora“ (Najbar-Agičić, 2013:74). Bolesław Prus je poljski književnik koji se zalagao za uvođenje u književnost građana, siromašnih, vjerovao je u slobodu i snagu naroda, te je pisao o borbi za zemlju, Puškin uz činjenicu da je bio rus, a literature iz Rusije je više nego poželjna, također je pisao i njegovao ruski narodni jezik, te je volio seoski život. Tiskanjem djela ovih, a i ostalih navedenih autora jasno je da su korišteni u propagandnom konstruiranju nacionalnog duha, to jest nacionalnog identiteta. No, u pitanju tiskanja knjiga, odnosno njihovog objavljivanja zadnju riječ je imao savezni Agitprop u Beogradu na čelu sa Đilasom, odnosno on je morao potvrditi knjigu, nakon čega bi Komunistička partija Hrvatske bila slobodna objaviti je. Također s obzirom da je Agitprop u Beogradu imao završnu riječ, Đilas je pokušao provesti tiskanje knjiga na ćirilici, no do toga ipak nikada nije došlo, zbog ustrajnosti kulturne politike Hrvatske.

Matica nije bila podložna samo komunističkoj vlasti, mora se uzeti u obzir da je i prije predstavljala platformu ideološkog dominiranja. Komunisti su željeli kontrolirati rad

jeziku(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26447>). Što je pridoneslo značajnosti i utjecaju Matice hrvatske.

umjetnika, te ga usmjeriti u njima odgovarajući smjer, stoga organiziraju saveze umjetnika koji bi im to omogućili, jer je „Većina kulturnih radnika bila državni službenici uključeni u strukovna društva. Ipak poseban problem za Partiju predstavljali su slobodni umjetnici jer kao ljudi bez stalnog zaposlenja nisu bili članovi sindikata“ (Najbar-Agičić, 2013:79). Stoga su bili primorani osnovati organizacije koje su predstavljale jedinstvena udruženja umjetnika kojima bi davali smjernice. U Sloveniji je 1947.godine bilo aktivno čak 21 takvo društvo, istovremeno komunisti su gušili bilo kakve organizacije ili udruženja od strane drugih političkih stranaka ne bi li osigurali svoju premoć. Muzejske ustanove su također imale svoja udruženja – „Društvo muzealaca osnovano je 1946. da bi osigurao na bazi marksizma-lenjinizma pravilan naučni rad u tim (muzejskim) ustanovama“ (Najbar-Agičić, 2013:80). Muzeji su bili u rukama konzervativaca, te su promovirali kulturno-prosvjetni rad na ideološkom uzdizanju naroda. Naravno sve organizacije i udruženja su morali slati izvještaje svojih djelovanja u Agitprop koji je na temelju tih bilješki njima odgovarao sa daljnjim smjericama, kako bi poboljšali svoj rad na određenim područjima.

„Još je u drugoj polovici 1944. godine Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a, pripremajući se za preuzimanje prosvjetnih i kulturnih institucija u Zagrebu, predviđao i preuzimanje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a ta se institucija čak našla na prvom mjestu na popisu institucija koji je sadržavao arhive, muzeje, zavode, knjižnice i kazališta. [...]Za sada se ne može jednoznačno odgovoriti zbog čega su se vlasti odlučile u formalnom smislu pristupiti obnovi JAZU (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti), odnosno stvaranju nove institucije umjesto preuzimanju postojeće institucije i nametanju novog vodstva“ (Najbar-Agičić, 2013:103). Razumljivo je su komunisti sebi željeli podrediti Akademiju, na isti način kako su djelovale i do sada, ali su željeli imati sveobuhvatnu temeljnu vlast. Preuzevši vlast nad JAZU, odlučili su se za obnovu zakona, odnosno pravila kako bi stvorili ona koja će odgovarati trenutnim potrebama društva. Također su obnovili i učvrstili veze sa Srpskom akademijom u Beogradu, te Slovenskom akademijom u Ljubljani. No, s obzirom da je JAZU financirana samostalno, to je predstavljalo problem zbog manjka ulagača, stoga su poslali zahtjeve za financiranje, odnosno za povlašteni položaj, te im je zahtjev odobren. JAZU je dobila povlašteni status, dodijelile su joj se dodatne knjižnice, te je okoristila pravo na nekretnine koje bi mogla iskoristiti u svrhu smještaja mnogobrojnih planiranih instituta. Također nakon uspostave veza sa Slovenskom i Srpskom akademijom, ugovorena je suradnja za stvaranje institucije za vrhovno savjetovanje na području Jugoslavije, te da sve tri institucije biraju po tri delegata i dva zamjenika, te je tako kreirana

1948. godine Jugoslavenska akademija koja je definirana kao „najviša naučna i umjetnička ustanova“ (Najbar-Agičić, 2013:115). Jugoslavenska akademija je stvorena kako bi postala svojevrsan servis vlasti koji bi zadržavao monopol u tri regije. Na taj način je omogućeno lakše strogo kontroliranje propagiranja kulturnih institucija. Tek početkom 50-ih osjeti se blagi porast liberalizacije, prvobitno u uspostavljanju internacionalnih odnosa (poput onog sa Sjedinjenim Američkim Državama), a zatim i u državi, gdje se javljaju sve češće kritike vladajućih politika.

U kinima su se prikazivali filmovi o radničkoj klasi i kolektivima, s obzirom da filmovima nije bilo dopušteno da prikazuju način provođenja organizirane vlasti komunista – odnosno negativne karakteristike koje se nužno vežu za njih – filmovi su bili prožeti cenzurom. Radnja filmova 1950-ih i 60-ih je bila statična, jednake radnje filma, nije bilo dopušteno eksperimentiranje, niti se tko usudio na to. Popularna kultura jugoslavenskog filma proizvela je film po uzoru na „*La dolce vita*“ – „Ljubav i moda“, koji je bio opreka dotadašnjem stvaranju filmova radničke tematike, te je obuhvaćao samo aspekte mode popraćene urbanom glazbom i zapadnom kulturom. Prikazalo je sliku mlade žene koja umjesto da robuje patrijarhalnom sustavu, vozi Vespu, pokazuje jednu vrstu žene neovisne o sustavu. „Kao prvi poslijeratni film „ružičastog“ žanra [...] polučio je neviđeni kinematografski uspjeh, ali je i očekivano proglašen kičom i šundom prikazujući „deformaciju suvremenog života“ koji je daleko od naše stvarnosti““ (Duda, 2017:222). Kasnije godine počinju pokazivati naznake otpora i blage liberalizaciju u proizvodnji filmova, te tako jugoslavenski film oblikovao „pod utjecajem širokog humanizma, koji oslikava mane i proturječja ljudske prirode i istražuje područja ljudske mašte i slobode, stvarajući istovremeno odmak od zakučaste, potkad represivne, te beskonačno složene površine jugoslavenske stvarnosti“ (Goulding, 2004:154). Filmovi su započeli prikazivati promjenu sustava, očitovala se liberalizacija, umjetnici su počeli nerijetko probijati ograničenja, radi stvaranja filmova od umjetničkog i društvenog interesa, a to se najbolje očitovalo proizvedenim filmovima. Stvarani su kao kritičke revizije revolucionarne povijesti Jugoslavije, kako bi opisali njezine neizbrisive konture.

3. POLITIČKO UREĐENJE REPUBLIKE HRVATSKE

Hrvatska je 90-ih godine prošlog stoljeća bila demokratska republika, sa polupredsjedničkim sustavom. „Zbog novih gospodarskih prilika hrvatsko se društvo devedesetih godina raslojava na način karakterističan za postkomunističke zemlje u tranziciji. Na vrhu društvene piramide stvara se novi sloj sastavljen od nove političke elite i „novih bogataša“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:17). Odnosno sloj „novih bogataša“ posjeduje utjecaj na donošenje političkih odluka, te imaju važnu ulogu u cijelom političkom sustavu. Poslijeratno stanje zahtijevalo je novi režim, točnije poticalo se građenje hrvatskog identiteta i hrvatstva kako bi se ojačao duh nacije. Također veliki naglasak je stavljen na tradiciju, kako jednu od ključnih točaka, te su se promovirali autohtoni proizvodi, „bude se hrvatski heroji poput kraljeva Tomislava i Zvonimira, uskoka, te nekadašnje istaknute političke ličnosti poput Ante Starčevića i Stjepana Radića“ (Malešević, 2004: 257). Heroji i tradicionalizam oživljavani su putem medija, televizije, javnih govora, te obrazovnih institucija. Riječ „Hrvat“ nalazila se na svim plakatima, govorima, vijestima, vlastima je stalo do gradnje jednonacionalnog identiteta odbijajući sve ostale, stvarajući mržnju prema „Drugom“. „Kao prvo, ideološka orijentacija nove kulturne politike kao i prvi opažljivi učinci već su je od početka učinili jasno različitom u odnosu na prijašnju kulturnu politiku (Hrvatske u sklopu druge Jugoslavije). Ideološke su inovacije: politički pluralizam, reprivatizacija vlasništva, autonomija kulturnog stvaralaštva i – centralizacija (financijska i administrativna)“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:25). Ustav Republike Hrvatske sadrži najviše zakona, odnosno odredbi koje se odnose na kulturu, također jamči slobodu kulturnog, i umjetničkog stvaralaštva, kojem država pruža potučaj i pomaže njihov razvitak. „Ustav jamči slobodu mišljenja i istraživanja misli, slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa kao i dostupnost informacijama, te brani cenzuru“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:35).

3.1. KAKO JE NASTALA HRVATSKA

Nakon Titove smrti 4. svibnja 1980. godine, u političkom se svijetu počinje pojavljivati Srbin Slobodan Milošević sa velikim karijernim ambicijama. 1986. godine Milošević postaje predsjednik Saveza komunista Srbije. „On je, prije sveg u srbijanskim medijima i propagandi, bio predstavljen kao borac protiv birokracije i „novi Tito“, budući ujedinitelj Jugoslavije“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:15). Milošević se zalagao za srpsku superiornost nad ostalim narodima Jugoslavije, te je oštro provodio svoje politike, što je dovelo do toga da ga Slovenija i Hrvatska nisu podržavale, odnosno odbile su njegovo vodstvo. Zalagao se za ideju velikosrpskog nacionalizma, sa ciljem okupljanja svih Srba u jednu državu, točnije ostvariti plan stvaranja Velike Srbije. Reakcije na njegove ideju dovele su do ideje osamostaljenja Hrvatske. Na izborima 1990. godine održani su prvi hrvatski višestranački izbori, te je pobjedu ostvarila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), sa svojim predstavnikom, točnije prvim predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom. „[...] Franjo Tuđman ubrzo je predložio stvaranje jugoslavenske konfederacije. Savezna vlast pod pritiskom Miloševića i vojske takvu ideju je glatko odbila“. Takav odgovor je iznjedrio referendum na kojem je Hrvatska izglasala za samostalnost, točnije 25. lipnja 1991. godine sabor Republike Hrvatske donio je Ustavnu deklaraciju o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, te je tako raskinula veze sa bivšim saveznim republikama. „Pod izgovorom zaštite srpskog stanovništva u Hrvatskoj „od genocida“, započela je pobuna Srba u Hrvatskoj, potpomognuta od strane Jugoslavenske Narodne Armije, uslijed čega je sukob eskalirao u otvoreni i krvavi rat. U takvim okolnostima je nastala Hrvatska“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:15).

3.2. UPRAVLJANJE DRŽAVNIH APARATA REPUBLIKE HRVATSKE

Nakon rata Hrvatska nastoji ustanoviti svoju ekonomsku i političku stabilnost. Kao što sam ranije citatom istaknula, u Hrvatskoj se stvaraju slojevi „novih bogataša“, a srednji i donji slojevi društva su ti koji podnos teret gospodarskog preobražaja. „Kulturna politika je instrument opće državne politike na području kulture. Općenito gledajući (svaka) država nastoji osigurati hegemoniju određenog tipa društvene moći u kulturi, [...] drugim riječima, to je niz djelatnosti okupljenih unutar jednog sektora, koji je nasumice određena kategorija u kojoj su neke djelatnosti smještene i nazvane kulturom“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:19).

Republika Hrvatska strukturirana je sa naglaskom na idealizam, tradiciju, te optimizam stvaranja jedinstva. Ratne godine pomogle su u stvaranju jedinstvenog identiteta Hrvata, domoljuba, kršćanina, hrabrog, te naposljetku borca za slobodu cijele Hrvatske. Za stvaranje ovakvog identiteta zaslužne su državni aparati Hrvatske s naglaskom na kulturne institucije. Kulturne institucije kao prioritet za vrijeme rata su imale usađivanje novog identiteta Hrvata, stoga su u javnost pušteni „domoljubni i propagandni televizijski spotovi, glazbeni spotovi koji su odražavali supkulturni stil mladih uključenih u ratne postrojbe, do teatarskih predstava održanih u blizini bojišta u Hrvatskoj. Daljnja masovna produkcija s ratnim i drugim domoljubnim motivima, međutim, bila je manje kvalitetna“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:24). Financije su usmjerene u fondove zadužene upravo za takvo projiciranje informacija. Spomenici koji su razoreni tijekom rata zamijenjeni su novim spomenicima koji su odražavali „veličinu hrvatstva“. Doveden novi zakon koji iskazuje da „programom kulturnog razvitka obuhvaćeni su svi oblici poticanja, razvijanja i unapređivanja kulturnih djelatnosti što pridonose razvitku i unapređivanju kulturnog života“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:25). No, na taj način su se preuzele pojedine ideološke mjere koje su provođene u Jugoslaviji, odnosno, novinama, filmovima, knjigama, glazbom, te televizijskim programima su se promovirali ideološki ciljevi novonastale Republike Hrvatske. Iako su definirane sastavnice novog zakona u teoriji slobodnije nego one za vrijeme SFRJ, te se također kao i u bivšoj državi potiče „umjetničko stvaralaštvo, politički pluralizam, reprivatizacija vlasništva, autonomija kulturnog stvaralaštva i centralizacija“, ali naglasak je najviše na identitetu Hrvata i Hrvatske kao potlačenih žrtava koje su se izborile za svoju emancipaciju. Uspostavljen je „Zakon o fondovima za kulturu, koji je naslijeđen od bivše države“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:25), takav preuzeti zakon je preoblikovan kako bi zamijenio ideale jedinstva jugoslavenstva, u jedinstvo hrvatstva. Također su uspostavljen „model javnih potreba“, kojim je određeno da „Republika Hrvatska, gradovi i općine donose Programe javnih potreba u kulturi. Pod javnim potrebama podrazumijevaju se sve kulturne djelatnosti i poslovi, akcije i manifestacije... od interesa za Republiku Hrvatsku. To je vrlo dugačak popis potreba kojega je korektivni kriterij nacionalni interes“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998:26). Kako su na vlasti bili „novi bogataši“ sa subjektivnim interesima, oni su utjecali na oblikovanje uređenja zakona i samim time države, u cilju im je bilo identitet Hrvata kao emancipirane, samostalne države koja može sama uspjeti u postizanju viših ciljeva. Stoga se odmiče od komunističke jugoslavije i okreće jednoj modernoj Europi.

3.3. IDEOLOGIJA KROZ KULTURNE INSTITUCIJE

Kao jedna od prekretnica stvaranja nove države je ideja za „promjenom“, odnosno želja za odmicanjem od komunističkih vrijednosti stvaranjem odnosno buđenjem „starohrvatskih vrijednosti“. Na popisu prioriteta Ministarstva kulture u 1996. godini navedena su „žarišta“ odnosno mjesta putem kojih će im se omogućiti promjena, odnosno žarišta koja se moraju kontrolirati kako bi se uspostavio cilj novonastale republike. Tako su navedena žarišta „1) očuvanje spomeničke baštine, 2) inoviranje reprezentativnog imagea nacionalnog kulturnog identiteta (festivali, domaći dizajn, višejezične publikacije) i povijesti (spektakularizacija povijesnih motiva, npr. putem insceniranja povijesnih bitaka u Hrvatskoj), 3) uklapanja obaju prioriteta u turističku ponudu Hrvatske, 4) daljnja informatizacija kulturnog planiranja i kulturnih djelatnosti i 5) poticanje koordinacije i suradnje sa svim razinama državne uprave“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 27). Zakonom su određeni modaliteti upravljanja lokalnim upravama i samoupravnim tijelima, te takve nadležnosti obuhvaćaju koordiniranje novina, osnivanje i ukidanje muzeja, zaštita spomenika kulture, osnivanje javnih kazališta. Također osim državnih i lokalnih uprava, ulogu u formiranju i provođenju kulturne politike imaju i pojedine udruge građana koje su bile strukovne (umjetničke) udruge. Takvih udruge su se stvarale naveliko bilo državnog ili amaterskog karaktera, te je dovezen Zakon o udrugama koji ih je modelirao. Položaj samostalnih umjetnika je bio bolji u odnosu na njihov položaj u SFRJ, ali također prednost financiranja su imali oni umjetnici koji su se zanimali za „državno poželjne teme“ poput domoljublja, hrvatstva i slično.

Kao i u SFRJ tako i u novonastaloj Republici Hrvatskoj glazba ima značajnu ulogu. Nedovoljno razvijeno glazbeno izdavaštvo nakon Domovinskog rata ograničilo je proizvodnju glazbe koja se između ostalog koristi za jačanje duha hrvatstva. Poticalo se održavanje manifestacija, koje su za cilj imale stvaranje kulturnog identiteta. Također, iako je ratom teško pogođeno, kazalište proizvodi različite sadržaje, radi čega su formirane umjetničke družine poput „Croatian Art Forces, koje su pripremale zabavne i promidžbene programe ili manje predstave za vojnike u vojarnama, ali i u neposrednoj blizini ratišta, te za izbjeglice u kampovima i ranjenike u bolnicama i rekonvalescentskim centrima“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 143). Iako ja naznačeno kako su takve predstave imale „terapeutsko djelovanje na izbjeglice ranjenike i, pogotovo, ratnu siročad“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 144), predstave su omeđene „pozitivnijim“ notama, ali uz dozu stvaranja kulturnog identiteta.

Kao i prijašnja vlast, ova pokazuje želju za izravnim i posrednim upletanjem u sve aspekte javnog života, što dakako ima niz negativnih posljedica za kazalište, napose za kazališne institucije koje se financiraju gotovo isključivo iz državnog i/ili lokalnog proračuna“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 144). Kazalište je formirano po uzoru na prijašnju vlast, odnosno na čelo su postavljane osobe koje su obećavale poslušnost prema državi. Izbor osobe na čelu i njegove odgovornosti su jasne, odnosno slijedio se tip ponašanja nazvan „preventivna autocenzura“, koja jednostavno rečeno označava kako „se unaprijed pokušavaju predvidjeti što bi moglo izazvati sukob s vlati i izbjeći ga“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 144).

90-ih godina očituje se blagi razvoj filmske industrije, koji Hrvatska koristi u obrazovanju. Odnosno, proizvode se namjenski filmovi koji se stavljaju na tadašnje videokazete te se uvode u školski sustav. Produciraju se filmovi sa ratnim temama tako su neki od njih „*Vukovar se vraća kući*“ i „*Svaki put kad se rastajemo*“, objavljeni 1994-e godine. Filmovi ispovijedaju srpsku agresiju nad Hrvatima, te utječu na stvaranje kulturnog identiteta Hrvata. Jedan od najpoznatijih takvih filmova je „*Kako je počeo rat na mom otoku*“ nastao 1996-e godine koji govori o sukobu između Hrvata (hrvatskih vlasti) i JNA. Ili pak film „*Maršal, Kad mrtvi zapjevaju*“, „*Puška za uspavlivanje*“ i mnogi drugi pokazuju negativne stavove prema Jugoslaviji, Srbiji i ratu općenito, te utjelovljenu hrvatskog identiteta. Za razliku o jugoslavenskog filma, cenzura se ne očituje u hrvatskim filmovima, ali opet kako to obično biva nakon rata, producirani su filmovi ratnih tematika, sa određenim porukama.

„Nakon prvih višestranačkih izbora 1990. godine, hrvatska nacionalna politika u području masovnih medija formira se procesom donošenja zakonodavstva“, ali „nije objavljen neki poseban dokument kojim je razgrađena javna politika u ovom području (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 159). Mediji su se koristili kako bi se projicirale informacije interesne grupe. Sabor je usvojio novi Ustav Republike Hrvatske u kojem se „među temeljnim slobodama i pravima građana, izričito jamči i sloboda izražavanja i informiranja,[...] te se zabranjuje cenzura i novinarima garantira sloboda informiranja i pristup informacijama“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 160). Iako je teorijski zakon proveden, u praktičnom djelu je zakazao odnosno mediji se koriste u političke svrhe, kako bi se propagirale željene informacije i aspekti. Hrvatska se medijska politika u proteklom razdoblju zadržala u okvirima političkog karaktera. Tiskaju se novine različitih tematika, ali teško ostaju na tržištu, potražnja je za aktualnim „točnim“ situacijama, koje pružaju mediji pod monopolom države, također vođeni

političkim interesom. Naglasci su na odjeljenju Hrvatske od bivših zemalja članica SFRJ, odnosno, hrvatska vlast teži emancipiranju od njoj pripisanih epiteta, poput surovosti, konzervativnosti i slični označitelji, te se okreće Europi kao uzoru prema kojem teže.

Knjižnice su i u novonastaloj RH imale važnu ulogu, te su one svoju pozornost „posvetili formiranju i uređenju zavičajnih zbirki.[...] Nakon osamostaljenja 1990. godine, Hrvatska zacrtava razvoj i unapređivanje rada narodnih knjižnica kao bitnu sastavnicu cjelokupne kulturne politike“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 196). Knjižnice se financiraju najčešće lokalno, ali država (Ministarstvo kulture) „financira nabavu knjiga, informatizaciju, obnovu i opremanje knjižnica“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 196), iako je cilj knjižnica bio dostupnost za sve, država je faktor koji određuje kakav tip knjiga i informacija je dostupan na korištenje, odnosno ona je ta koja definira i propisuje korištenje određenih interesnih informacija. Uz knjižnice važnu ulogu imaju i muzeji, nakon rata broj muzeja opada, ali se razvojem kroz 90-te godine obnavljaju muzeji, te arheološke zbirke, iako je velik dio zbirki uništen ili pak nestao u ratu. Muzeji su dobivali stalne zbirke koje su „sačinjavale prvenstveno zavičajne zbirke“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 203). „Pod nazivom *muzej* ili *muzejska zbirka* egzistirale su ustanove koje prema odrednicama Zakona to nikako ne bi smjele biti. Na račun toga naslova takve su ustanove svojim financiranjem smanjivale ionako maleni proračun za djelatnost“ (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 202). Dakle manipuliranje državnim resursima je kontinuirano i u Hrvatskoj, Zakon ili nije dovoljno dobro definiran i posjeduje propuste ili jednostavno je sastavljen sa višim ciljem, odnosno ciljem interesne skupine.

4. ANALIZIRANJE INTERVJUA

Za potrebe ovog rada obavljala sam intervjue sa pojedincima koji su živjeli u SFRJ. Ispitanici su živjeli ili u malim gradovima ili na selu, te su njihovi životi uvjetovani ovisno o tome gdje su živjeli. Iz razgovora sam saznala kako ispitanici koji su živjeli na selu bili manje svjesni događaja koji se odvijaju van granica njihovog sela. Novine nisu bile toliko česte, a većina ih nije ni bila pismena. Naravno bili su svjesni u kakvoj republici žive i što se događa s onima koji se ne slažu s njezinim režimom. Za vrijeme intervjua jedna ispitanica je izjavila kako je ona bila dijete pa ih se nije previše zamaralo sa „*stvarima za odrasle*“, te je nadodala kako su „*znali još kao djeca što smijemo, a što ne smijemo. Samo se to nama činilo normalno to tako mora biti, nismo previše propitivali što i kako. Nije zapravo nitko, nisi smio. Meni su roditelji jednom pričali kada sam bila dijete kako je jedan čovjek bio pričao protiv države i na jednom je samo nestao, više ga nije bilo, nitko ne zna što je s njim bilo*“⁴. Odnosno djecu se zastrašivalo svakakvim pričama o tome što ti se može desiti ako samo izgovoriš nešto protiv države ili još gore njezinog vođe Tite. Što je ostavilo tragove i danas, jer na upit o pristanku na intervju sa mnom osoba se ustala i zatvorila prozor, kako nas ne bi tko slučajno našao. Ostali ispitanici su uglavnom tiše govorili, a za vrijeme intervjua kada su opisivali događaje – o kojima im je prije bilo zabranjeno govoriti – uglavnom su šaputali. Jedan ispitanik me čak zamolio da ne snimam za vrijeme opisivanja događaja kada je Udba došla po njegovog rođaka⁵. Zanimljivo je koliki je otisak to razdoblje ostavilo na ljudima, odnosno koliki utjecaj nosi čak i danas. Kada sam im objašnjavala moju temu završnog rada, odnosno ono o čemu želim pisati, rekli su mi da mi to baš i nije pametno, te da bi me mogli izbaciti s faksa. Njihove reakcije su me iznenadile, jer nisam očekivala da će tako razmišljati i danas. Nisam mogla zamisliti da će ostati pod utjecajem i danas, odnosno oni se niti danas ne osjećaju slobodno, ni sigurno razgovarati o pojedinim događajima. Ono što nadalje smatram zanimljivim, jest iako nisu bili slobodni u Jugoslaviji i bili su svjesni da nisu bili slobodni, oni su živjeli u skladu s njim jer je to tako, posebno smatram zanimljivim komentar ispitanika kako „*Možemo mi biti slobodni kada danas nemamo ništa od toga, to što smo slobodni samo kukamo, a prije nismo kukali nego smo radili*“⁶, iz čega možemo zaključiti kako je pojedincima bilo bolje kada nisu bili slobodni, jer su radili, odnosno bili su zaokupljeni

⁴ Intervju s Ispitanikom 2, str. 23

⁵ Intervju s Ispitanikom 3, str. 27

⁶ Intervju s Ispitanikom 3, str. 28

poslom i nisu kukali jer nisu smjeli, pa i nisu ni pomišljali na to. Danas su slobodni mogu raditi što žele pa zato i kukaju, jer im je to omogućeno. Danas im je loše, ali bilo je i onda, no s obzirom na nemogućnost negodovanja onda nisu previše niti razmišljali o boljem, jer to je u onom trenutku bilo najbolje za njih.

Odnosi između naroda Jugoslavije su bili složni zahvaljujući ideologijama poput „*bratstvo i jedinstvo*“, nije se postavljalo pitanje „*Što si?*“ nije ih zanimalo, odnosno, usađeno je u njih da se to ne propituje, da ih to ne zanima. Ili su pak bili upoznati sa nacionalnošću pojedinca, ali to nije predstavljano nikakvu prepreku u stvaranju međudnosa, to jest nije se nužno povezivalo sa negativnim konotacijama. Svi ispitanici pričaju o slozi, neki pak i o diskriminaciji između nacionalnosti, poput one da su „*u Jugoslaviji Hrvati nisu nisi bili na vodećim pozicijama, niti direktori, na svim glavnim funkcijama su bili Srbi, i u miliciji i velikim tvrtkama*“⁷, odnosno diskriminacija je postojala, ali se ljudi nisu bunili. Barem ne u javnosti, jer su bili svjesni posljedica. Danas ljudi – državljani – imaju mogućnost pobune i izražavanja vlastitog mišljenja, ali uglavnom to ne rade, jer smatraju kako takvi postupci ne donose sa sobom promjene, odnosno smatraju kako se nemaju kome žaliti. Hrvatska u vrijeme Jugoslavije i Hrvatska danas ako izuzmemo totalitarizam kao očitu razliku, zapravo i nisu toliko različite. Odnosno Tito i Tuđman nisu toliko različiti, nebitno u kojem se razdoblju nalazili pozicija „*malog čovjeka*“ oduvijek je bila nepovoljna. Uspijevali su oni koji su sjedili režim vladajućih, to jest oni koji su se podvrgavali njihovim pravilima.

⁷ Intervju s Ispitanikom 1, str. 22

5. ZAKLJUČAK

Teritorij Hrvatske vođen prvo Titom, kasnije Tuđmanom, ukazuju na jasne poveznice između ova dva vladara. Smatram da bi bio suludo negirati poveznice između njih, i Tuđmanovu namjeru da preuzme (barem djelomično) ulogu Tita u Hrvata. Tito je zbog svog načina vladanja predstavljao svojevrsnu ikonu, koja i danas posjeduje djelomičan utjecaj na narod koji je živio pod njegovom vladavinom. Stoga nije iznenađujuće što je Tuđman nastojao preuzeti ulogu utjecajnog vladara. Ono što smatram zanimljivim je da su ispitanici više zamjerali Tuđmanu nego Titu, bez obzira što je Titova vladavina totalitarnog režima usijavala strah širom Jugoslavije. Tuđmanu zamjeraju neispunjenje njegovih obećanja o stvaranju nove, bolje Hrvatske. Oba vladara projicirala su kulturne politike kroz kulturne institucije ne bi li ostvarili svoje ideološke motive, odnosno kako bi ostvarili utjecaj i vodstvo nad narodom. Korištene kulturne politike ostavile su snažan utjecaj koji se osjeti još i danas, što nam ukazuje na snagu koju kulturne institucije posjeduju vođene određenim vodstvom. Ono što iz priloženog možemo zaključiti jest da je poslijeratno razdoblje u Socijalističko Federativnoj Republici Jugoslaviji i Republici Hrvatskoj uvelike slično, točnije i SFRJ i RH su kao i svaka država u poslijeratnoj tranziciji omeđene ideologijom i ideološkim motivima, koji su projicirani kroz kulturne politike kulturnih institucija. Štoviše cilj završnog rada je prikazati kao su ovakvi tranzicijski procesi ponavljajući, preciznije ako uzmemo u obzir da se ideološko stanje SFRJ projiciralo, iako ne u potpunosti i ne u identičnim sferama, u Republici Hrvatskoj, možemo zaključiti kako će se i u budućim tranzicijama odvijati jednaki procesi. Takvi procesi su zapravo nužni kako bi se osigurala podloga za stvaranje nove države. Državu je esencijalno uspostaviti ideološkim motivima i ideologijom kako bi se osigurala homogenost naroda.

6. INTERVJUI SA ISPITANICIMA

Ispitanik 1

1. Jeste li pratili predstave, okupljanja ili pak neke druge kulturne manifestacije u SFRJ?
Kako su one izgledale, možete li opisati jedan takav događaj?

Da. Jesam. Okupljanja su lijepo izgledala, poštivala su se, morala su se poštivati, izgledalo je lijepo. Manifestacije su se održavale povodom nečega, prvi maj na primjer, svuda je pisalo i svi su govorili *živio prvi maj*, ili Titov rođendan 25.05., ljudi su voljeli te blagdane jer su to sve bili slobodni dani, a Tito je dolazio u veće gradove npr. Beograd. 27.07. je bio dan Ustanka. 29.11. dan republike, održavala bi se muzika, ples, po hotelima, trgovima. Sve su se nacionalnosti družile nije bilo mržnje u to vrijeme, nije ni smjela biti mržnja, ništa nisi smio govoriti protiv tih datuma, ali i ljudi su bili zadovoljni pa nisi ni govorili ništa loše o tome.

2. Smatrate li da su novine predstavljale točan izvor informacija?

Novine koje sam čitao u ono vrijeme su bile samo sportske, ali na primjer *Novi list* je bio oduvijek. Nije me previše zanimala politika, bio sam mlad, ali ne zanima me ni danas. Novine su onda manje govorile o politici, danas sve pišu o politici jer žele da narod zna, a o politici onda, to jest protiv politike, nije pisalo.

3. Smatrate li da su one bile ideološki utjecajne?

Pisalo se ono što je Tito htio i nije se smjelo drugačije pisati, nije me previše zanimala politika, ali u ono vrijeme se činilo normalnim. Jer nismo znali za drugačije. Nije bilo novinara koji su kontra Jugoslavije pisali, sve je išlo samo sa dozvolom Tite, što je onda čitala cijela Jugoslavija. Nije ni sve što je Tito radio izlazilo u novine, samo pojedine stvari su novine smjele pisati, na primjer Tito imao je više žena, koliko ono 6-7, ali to se nije pisalo nego se samo spominjala Jovanka, ona je bila jedina.

4. Smatrate li da je ideologija bila nužna?

Mislim da ne, onda su se narodi slagali sami po sebi jer nisu imali tu međusobnu mržnju, onda smo bili složni i nismo razmišljali previše o tome tko je loš, a tko ne.

5. Je su li kulturne manifestacije ili pak novine utjecale na Vaše osobne preference i stavove?

Jesu, onda se sve činilo lipo i krasno, svi su bilo složni i Jugoslavija se činila složna. Bilo je super mogao si pronaći posao di god si htio, mogao si mijenjati firme, kako si želio, delati di si htio, a danas to ne možeš.

6. Što mislite o Josipu Brozu Titu? Smatrate li da je on bio pravedan i dosljedan vođa?

On je bio pravedan vođa, bio je u svijetu bio je poštivan iz vanjskih strana. Jugoslavija je pod Titom bila jedna od vodećih sila pogotovo vojnih, skupa sa Amerikom i Rusijom. On je imao svoje Udbe koje su provodile njegove ideje i zapovijedi, nisi se smio suprotstaviti niti malo, niti govorit protiv, jer si onda išao na goli otok koji je između svega bilo politički zatvor. Voljeli su ga jer su ga morali voljeti, morao si govoriti „živio Tito“, „živio prvi maj“ i tako dalje, kao što danas govorimo „živjela Kolinda“, haha...

A kada je Tito umro, nas su učiteljice tjeroali da plačemo, morao si plakat, ja nisam mogao plakat pa me učiteljica ukorila. Oni su bili tako nastrojani, to su bile drugarice, one su jako poštivale Titu.

7. Jeste li na takav način razmišljali u vrijeme SFRJ, ili ste tek kasnije nakon završetka Titove vladavine i SFRJ uvidjeli način njegova vladanja?

Naravno, dobio si drugu sliku o tome što se sve događalo. Tek raspadom Jugoslavije, tj. prije rata se počelo o tome pričati, o rastavljanju Bosne i raspodjeli između Franje Tuđmana, Slobodana Miloševića i Alija Izetbegovića. Te ona utakmica Dinamo – Crvena zvezda, gdje je milicija tukla Hrvate, a ne Srbe, jer onda je još bila Jugoslavija, Srbi su bili u boljoj situaciji od nas, oni su imali miliciju u rukama, ma to je sve dio Miloševićevog plana Velike Srbije. Kada se to sve počelo otkrivati nastale su tenzije i osjećalo se da rat da će početi, bile su napetosti sa svih strana, bile su trzavice i prije te utakmice, ali na toj utakmici su svi javno vidjeli i tako je to nekako od tada žustro krenulo nizbrdo.

8. Smatrate li da je Republika Hrvatska različita od SFRJ? Ako da, smatrate li da je Hrvatska slobodna zemlja, bez ideologija?

Različita je tako što se danas možeš javno izjasniti pred svima i ne biti kažnjen zbog toga. Bolje se živjelo u Jugoslaviji nego danas, ljudi su dobivali kuće i stanove zbog svog rada. Drugačiji je bio sistem i tržište, i krediti, danas su kod nas krediti katastrofalni, nekada to nije bilo tako. Tito i Tuđman su vodili ratove i oni su dosta bili slični, oboje su odlučivali o svemu, dosta su njihove uloge slične, i kako su koristili njihovu moć. Hrvatska danas je

slobodna zemlja i sigurna zemlja. Danas su slobodniji što se tiče ljudskih prava, ali su nezadovoljniji, prije smo bili ograničeni, nismo bili toliko slobodni al smo bili zadovoljniji, možda mislimo da je bilo bolje jer nismo smjeli govoriti drugačije, ali opet onda se nisu iseljavali koliko danas.

9. Smatrate li da je Hrvatska na čelu sa Tuđmanom pobuđivala mržnju prema drugim nacijama?

Zapravo najviše protiv Srba, nije bilo toliko mržnje prema drugima, niti Bosanci, niti Slovenci i ostale zemlje bivše Jugoslavije, nego samo Srbi. Ne sjećam se da je bilo prema ikom drugom. Tuđman nije imao ništa protiv cigana, oni su njemu davali političke glasove, tako da nije bilo ni ništa protiv njih. A ako su neki bili za vrijeme Jugoslavije bilo srbin i hrvatica ili obrnuto onda su se rastavljali, svako bi išao na svoju stranu, prijateljstva su se prekidala, baš sve neke veze sa Srbijom su bile gotovo zabranjene.

10. Smatrate li da su neki ideološki motivi korišteni u stvaranju nove slobodne i emancipirane Hrvatske?

Definitivno, bile su parole za „dom spremni“, „u boj u boj za narod svoj“, bilo je jako nastrojeno, pjevale su se ustaške pjesme, onda se pjevalo o Banu Jelačiću i slično. Ili „zovi samo zovi“, bilo je jako puno pjesama koje su poticale nekakvo zajedništvo nas Hrvata, pjevalo se i „ubi, ubi srbina“. Takve pjesme su povezivale Hrvate i svi su željeli ići u rat i bili smo složni, malo tko je izbjegavao rat. A danas mislim da ljudi ne bi išli u rat, mislim ja prvi, ne bi sigurno. A zašto danas nitko ne želi ići u rat, jer je takva politika danas, sve je preko politike, jer se ljudi ne žele boriti za ovu današnju Hrvatsku, Tuđman je rekao je puno obećavao a onda je rekao „biti će samo 100 bogatih familija po Hrvatskoj, a ostatak će biti stoka sitnog zuba“. Stoka koja mu je obranila državu, on je obećavao slobodnu suverenu Hrvatsku, da ćemo biti nova Švicarska, a danas smo iza Rumunjske. Ma mi bi i bili nova Švicarska da političari ne krađu ovu državu.

11. Po Vašem mišljenju, je li hrvatski narod bio u boljem položaju u SFRJ ili u RH?

Sad smo mi Hrvati isti, u Jugoslaviji Hrvati nisu nisi bili na vodećim pozicijama, niti direktori, na svim glavnim funkcijama su bili Srbi, i u miliciji i velikim tvrtkama. Lijepo je kada živiš u svojoj državi, a ostalo je preživljavanje, mladi se ne mogu zaposliti, ne možeš kupiti stana, nisam zadovoljan danas, ma nisam ni zadovoljan bio onda, niti jedna, niti druga država nisu dobre za narod koji živi u njoj, barem mi niži staleži. Nekada ako su duže radio

imao si nešto. Ja sam se malo kasno rodio pa nisam stigao dugo raditi u Jugoslaviji, onda kada dobiješ nešto od Jugoslavije naravno da nećeš reći da je loša, ne možeš, zato svi koji su radili u njoj kažu da im je lijepo.

12. Smatrate li da je moguće i želite li stvaranje neke nove države po uzoru na Jugoslaviju?

Mislim da ne, jedino države mogu propasti skupa haha, u skoroj budućnosti to ne vidim. To je bilo onda i nikada više, mislim da ne bi ni bilo dobro da se stvori ponovno, jer zemlje i kada sklope savez uvijek će se raspasti, uvijek će biti neka zemlja koja je dominantna. Ne može takav savez opstati.

Ispitanik 2

1. Jeste li pratili predstave, okupljanja ili pak neke druge kulturne manifestacije u SFRJ? Kako su one izgledale, možete li opisati jedan takav događaj?

Ja sam odrasla na selu i kod nas su se održavale obavezno školske priredbe, koju su dolazili i drugi seljani. Djeca su održavala predstave a stariji su dolazili gledati, svi su bili uključeni u to, održavale su se u školama ili u salama (dom kulture) djeca su održavala predstave povodom tih prigoda (sve praznike), recitali smo i pjevali, održavali govore povodom održane manifestacije ili pak skečeve. Bila sam u pionirima i na Titov rođendan smo se oblačili u odore plave kapice sa petrokrakom zvijezdom i crvenim maramama. Nikada nije bilo govora mržnje među narodima, govorilo se o bratstvu. I nikada nisi govorio tipa „ja sam Hrvat, ja sam Srbin i sl“. Mi smo odrasli u malo drugačijem okruženju, u selu smo svi bili Hrvati a poneki učitelji su bili Srbi, onda bi naši roditelji nama govorili a on ti je Srbin oni su takvi i sl. Znali su se stariji svađati, ali jako rijetko i nazivat se četnik/ ustaša a mi kao djeca nismo znali što to znači. Novine nisam čitala jer i mom selu nije baš ni bilo samo su bile školske novine *Smib* i *Morska lasta*.

2. Smatrate li da su novine predstavljale točan izvor informacija? Smatrate li da su one bile ideološki utjecajne?

U ono vrijeme to nismo ni znali, ali jesu, kasnije nakon što je Jugoslavija završila, nakon što smo odrasli i shvatili neke stvari, onda se tek vidjelo kako je to bilo. Ja sam još bila dijete praktički pa se nisam previše s tim niti zamarala, nama je bilo lijepo jer je bilo djetinjstvo, ali

znali smo još kao djeca što smijemo, a što ne smijemo. Samo se to nama činilo normalno to tako mora biti, nismo previše propitivali što i kako. Nije zapravo nitko, nisi smio. Meni su roditelji jednom pričali kada sam bila dijete kako je jedan čovjek bio pričao protiv države i na jednom je samo nestao, više ga nije bilo, nitko ne zna što je s njim bilo.

3. Smatrate li da je ideologija bila nužna?

Sada smatram da je, jer je bilo puno naroda i nužno je bilo kako bi nas sjedinio, glavi moto *bratstvo i jedinstvo* je zapravo bio nužan. Iako je vlast bila strogo uređena, to je za opstanak bilo nužno. Kada je Tito umro tu su smo rasle te nesuglasice, tako se vidjelo kako je to zapravo bio stup Jugoslavije.

4. Je su li kulturne manifestacije ili pak novine utjecale na Vaše osobne preference i stavove?

Pa jesu, samo što smo sudjelovali u tim predstavama osjećao si se ponosno, dio si nečeg, svi su bili sretni kada su se održavale manifestacije, ljudi su se okupljali. One dane kada bi se održavali blagdani poput prvog maja taj je dan bio neradan al su ga ljudi koristili kako bi radili u polju, pa bi im dolazili drugi članovi obitelji ili prijatelji koji su im pomagali. To je zapravo bila kultura Jugoslavije. Mi u selu smo bili zakinuti za puno toga nismo imali televizije, niti novina pa smo nekako bili odsječeni od svega, ali smo opet se tim priredbama osjećali dijelom Jugoslavije i nekako samo osjećaj je bio lijep.

5. Što mislite o Josipu Brozu Titu? Smatrate li da je on bio pravedan i dosljedan vođa?

Danas kada gledam koda je bolji nego ovi političari dana, dao je svima nekakvo pravo radnika, čovjeka, mislim barem se tako činilo, to su bila drugačija vremena, nekako koda smo imali više pravo glasa, ne znam. U javnosti on je bi Tito, pojava, ma nama je sve bilo pojava, znam kada je on umro to su bili dani žalosti, ne daj bože da te neko čuo gdje pjevaš. Sjećam se jednom sam čuvala ovce nakon toga i ono kada čuvaš ovce pjevaš i jedna me žena čula i napala kako me nije sram, kako mogu pjevat pa Tito je umro. Da je to bilo u gradu vjerojatno bi sve bilo drugačije, malo smo bili odijeljeni pa nije bila toliko izražena nacionalnost. Imali smo bolje djetinjstvo jer nismo imali tu mržnju, nije je bilo, nekako nismo osjećali mržnju prema nečem. Tek kad bi došli u grad tek bi vidjeli koliko smo zakinuti, oni u gradovima su imali nešto mržnje, kada su bili više izloženi ljudima i vijestima, mi nekako koda nismo znali i nije nas previše zanimalo.

Neki dan sam gledala na televiziji jedna gospođa je pričala u Zagrebu o nekom tramvaju koji datira iz Jugoslavije, i komentari su bili vezani uz to kako se danas ljudi jako puno švercaju, a gospođa je rekla da ako si se u Jugoslaviji švercao kontrolor bi ti stavio pečat na sred čela i to bi bio pečat srama koji si nosio cijeli dan, pa se nitko nikad nije švercao.

6. Jeste li na takav način razmišljali u vrijeme SFRJ, ili ste tek kasnije nakon završetka Titove vladavine i SFRJ uvidjeli način njegova vladanja?

Tek nakon naravno, vidiš neke stvari, ali opet kažem da nisam bila previše izložena svemu tome, i zato što sam bila dijete i zato što sam bila na selu.

7. Smatrate li da je Republika Hrvatska različita os SFRJ? Ako da, smatrate li da je Hrvatska slobodna zemlja, bez ideologija?

Da, jako različita. E ne bi rekla da nema ideologije, politika nam puno toga nameće. Isto nisi mogao dobiti zaposlenja ako nemaš veze ili mito, morao si dizat kredit da bi dao mito za posao, tako i danas moraš bit član neke stranke i dati mito, jako su slične po pitanju toga.

8. Smatrate li da je Hrvatska na čelu sa Tuđmanom pobuđivala mržnju prema drugim nacijama?

Da. On je na početku stvaranja Hrvatske govorio „neće nama nitko više govoriti što ćemo raditi, imamo svoju državu, čuvati ćemo ju, imamo Hrvatsku“. Nije direktno pobuđivao mržnju, ali je implicirao na to, nije mi se kod njega sviđala njegova neravnopravnost, kada je govorio da će biti nekolicina bogatih ljudi a ostalo će bit sirotinja. A Tito je davao i radnicima i bogatima. Ne možeš biti Hrvat, govoriti da si za Hrvate i onda takvo nešto napraviti, nisi ti nacionalist ti si oportunist.

9. Smatrate li da je vladavina dr. Franje Tuđmana drugačija od one Josipa Broza Tita? Vidite li neke poveznice između njih?

Pa drugačije je i slično, ima jako puno sličnosti kao i prije. Danas jedino što si slobodan građanin, možeš više napredovati, više si informiraniji, imaš više prostora kao pojedinac, prije to nije bilo tako nisi bio slobodan. Kažem ti mi smo izolirani i vijesti koje su dolazile do nas su bile prenošene od ljudi do ljudi znači da si slušao nečije mišljenja kao vijest. Onda si nesi mogao pobuniti odmah bi bio kažnjen danas to nije tako možeš izraziti svoje mišljenje. A isto je što se tiče onih koji su na vlasti jer svi koji su na vlasti su koristili svoju moć i to debelo. Onda kao i danas nisu svi zakoni vrijedili isto za sve ljude. Tako da ima dosta poveznica,

danas smo stariji pa gledamo na neke stvari drugačije. Uvijek su nas učili u Jugoslaviji da budemo iskreni i točni da će nam dobro biti u životu, a puno ljudi nisu to radili pa su bolje prolazili, a tako je i danas.

10. Smatrate li da su neki ideološki motivi korišteni u stvaranju nove slobodne i emancipirane Hrvatske?

Isto je i Tuđman veličan kao Tito, on je bio spasilac, jer je Hrvatska, odnosno većina Hrvata htjela izaći iz Jugoslavije. Kada je stvorio Hrvatsku to je bilo ono, novi Tito. Naši mediji su pisali tako da je spasilac, a strani mediji su pisali sjećam se kao da je Tuđman hrvatski Milošević, da su nama davali jedne informacije a druge države su vidjele druge. Sjećam se da je bila organizirana Zaklada za djecu Hrvatske, koju je vodila Ankica Tuđman, pomoću koje su brali novce i novce koji su bili namijenjeni za djecu rata. Kada je počelo stvaranje države govorilo se samo o Paveliću, kraljevima Tomislavu i Zvonimiru, sve nešto kao samo „pravi“ Hrvati, a svi znaju da je Pavelić praktički Hrvatsku uništio.

11. Po Vašem mišljenju, je li hrvatski narod bio u boljem položaju u SFRJ ili u RH?

Smatram da je danas. Imamo bolje uvjete nego u Jugoslaviji, mi smo primarni narod, sa svojom državom.

12. Smatrate li da je moguće i želite li stvaranje neke nove države po uzoru na Jugoslaviju?

Teško, jako teško i bolje ne. To samo znači opet rat. To je teško postići.

Ispitanik 3

1. Jeste li pratili predstave, okupljanja ili pak neke druge kulturne manifestacije u SFRJ? Kako su one izgledale, možete li opisati jedan takav događaj?

Mi smo se znali skupiti, svi prijatelji sa posla i ovako i ići na fešte koje su se organizirale za vrijeme blagdana, bili bi u salama, ponekad smo znali putovati u druge gradove, Otočac ili Senj gdje bi bilo više ljudi, krcato. Onda bi dolazili ljudi iz familije koji su bili vani u Njemačkoj, pa bi svi skupa feštali. Nama kao dečkima je to bila izlika da se lijepo napijemo, muzika je bila živa, držali su se govori u čast Titi, tamo bi bili gradonačelnik i ostale glavešine. Dolazila bi društva sa sela i manjih mjesta bilo bi svega, tu smo tražili cure, haha.

Ali nisu se radili neredi, nisu se smjeli raditi neredi, bilo je kontrolirano milicijom, ali nisu ni izbijali, svi su bili složni, nebitno o nacionalnosti, nije se pitalo tko je što, ali smo znali, ja osobno nisam imao problema s nikim, ali se uvijek nađe netko tko bi nekom nešto zamjerio.

2. Smatrate li da su novine predstavljale točan izvor informacija? Smatrate li da su one bile ideološki utjecajne?

Jesu, novine su govorile o Titi i što je on radio, nisam ih previše čitao, ali mislim da jesu, bile su i radničke novine koje smo najčešće čitali. One bi pisale uglavnom o radnicima, što se radi, radne akcije, programi i slično.

3. Smatrate li da je ideologija bila nužna?

Mi smo svi vjerovali u to što su nam govorili, ko se smio bunit, milicija i komune su bile zadužene za one koji nisu poštivali Titove želje, o tome ne volim ni danas govoriti. To su bila druga vremena.

4. Je su li kulturne manifestacije ili pak novine utjecale na Vaše osobne preference i stavove?

Ma nisu, to su nekako bila druga vremena teško ti je objasniti kako je to bilo. Ljudi su se poštovali, stariji su se poštivali, danas nitko nikog ne poštuje. Ja sam čitao radničke novine najviše jer su svi tada čitali, to su bile dobre novine mogao si svašta pročitati.

5. Što mislite o Josipu Brozu Titu? Smatrate li da je on bio pravedan i dosljedan vođa?

Tito je bio poštivan, ma i danas se poštuju, on je bio čovjek na čelu Jugoslavije koji je od Jugoslavije napravio najjaču zemlju, pogotovo ratno, to je bila velesila. Druge zemlje su ga se bojale, sjećam se kada se prenosio njegov susret sa Američkim predsjednikom Reganom, tad su svi za Jugoslaviju znali. Tito je bio strog al pošten, radnika je nagrađivao ja sam onda za ne tako velike novce dobio stan, onaj kredit koji smo onda dizali danas bi bio 200 kuna mjesečno vrijednosti. Danas si ne možeš priuštiti stan kada je 1000 eura metar kvadratni, pa di to ima, mi smo danas zemlja sa visokim životnim standardima i niskim plaćama, ja sa 47 godina radnog staža većinu toga što sam stekao stekao sam u Jugoslaviji, e moj Tito da on ovo danas vidi...ali nisi smio ništa reći protiv tita ne daj Bože i da si pomislio na to, jedan moj rođak, ali nemoj ovo snimat, jedan moj rođak ti se bio napio i govorio nešto protiv nekih glavešina, i na par dana došli su ljudi iz Udbe, uzeli ga nitko nije smio jednu riječ reći, sjećam se kako je ta moja rodica plakala i molila da ga ne uzmu, pa je dobila batina, poslije niko nije čuo ništa o

njemu, a svi znamo što mu se desilo, nije tad bilo baš puno opcija, ili te bace na Goli otok ili te ubiju.

6. Smatrate li da je Republika Hrvatska različita os SFRJ? Ako da, smatrate li da je Hrvatska slobodna zemlja, bez ideologija?

Nego što nego je različita, danas se rad ne cijeni pa ja imam 63 godinu još ne mogu u penziju, neću penziju ni doživiti, pa tko može danas dočekati penziju i još kad odem u nju neću imati novaca za platiti sve račune. Ma slobodan si koliko ti kažu da si slobodan, bilo je tako i bit će tako, onda je bilo puno strože naravno, ali se poštovao rad. Možemo mi biti slobodni kada danas nemamo ništa od toga, to što smo slobodni samo kukamo, a prije nismo kukali nego smo radili.

7. Smatrate li da je Hrvatska na čelu sa Tuđmanom pobuđivala mržnju prema drugim nacijama?

Pa je, ali sa razlogom, Srbi su bili moćniji od nas u Jugoslaviji, oni su bili na čelu i imali su miliciju i stalno su nas i bosance pogotovo maltretirali, oni su stalno bili u zatvorima pa su ih milicajci tukli, ko je smio što reći. Tuđman je prevario ovaj narod, on je još od studentskih dana bio za Hrvate, ali on ono što je rekao je napravio, dao nam je državu, ali nas je pokrao, mi smo trebali Švicarska biti. Privatizacijom je uništio puno malih trgovinica, sjećam se prije je bilo trgovina svuda svako je držao svoju, onda su se sve te trgovine pozatvarale, ljudi su ostali bez svega i tu si ti bogati pojedinci došli na vlast.

8. Po Vašem mišljenju, je li hrvatski narod bio u boljem položaju u SFRJ ili u RH?

U Jugoslaviji, već sam rekao cijenio se čovjek, rad, poštovalo se. Ako si delao i slušao išao si daleko, ljudi su se borili i imali su sve, nigdje nije savršeno, ali onda je bilo bolje. Da je danas ko prije bilo bi nam bolje ne bi mladi ljudi ma i stariji tražili poslove po vani, pa što danas kompanije delaju od ljudi, pa to životinji ne bi napravio. Sin mi je u Autotransu radio 7 kuna sat se plaća, 7 kuna, pa gdje to ima, i ona ako sjediš, ako si suvozač u busu, ali moraš tu biti jer ćeš poslije ti voziti taj bus, to ti se ne plaća, nego samo ako voziš, pa što delate od ljudi jadnih. Ovako ćemo samo propasti prodat će nas svima i stranci će nam govoriti što da delamo i kako, eto ti naše slobodne Hrvatske.

9. Smatrate li da je moguće i želite li stvaranje neke nove države po uzoru na Jugoslaviju?

Ja bi želio staru Jugoslaviju, ali ona nije mogla opstat, to kada bi se svi slagali onda da, teško da je moguće da će se stvoriti nešto što lići na Jugoslaviju, e moj Tito...

7. LITERATURA

1. Cvjetičanin, B. i Katunarić, V. (1998) „*Kulturna politika Republike Hrvatske*“, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
2. Duda, I. (2017) „*Stvaranje socijalističkog čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*“, Zagreb: Srednja europa
3. Eagleton, T. (1991) „*Ideology An Introduction*“, London: Verso
4. Goulding, D.J. (2004) „*Jugoslavensko filmsko iskustvo, 1945.-2001. – oslobođeni film*“, Zagreb: V.B.Z. d.o.o.
5. Grbac, Ž. (1987) „*Kultura na društvenoj pozornici*“, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
6. Lukić, R. (1979) „*Politička teorija države*“, Beograd: Suвременa administracija
7. Najbar-Agičić, M. (2013) „*Kultura, znanost, ideologija*“, Zagreb: Matica hrvatska
8. Malešević, S. (2004) „*Ideologija, legitimnost i nova država: Jugoslavija, Srbija i Hrvatska*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
9. Matković, H. (2003) „*Povijest Jugoslavije*“, Zagreb: Naklada Pavičić
10. Radelić, Z., Marijan, D., Barić, N., Bing, A., Živić, D. (2006) „*Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*“, Zagreb: Školska knjiga
11. Spehnyak, K (2002) „*Javnost i propaganda narodna fronta u politici i kulturi hrvatske 1945.-1952.*“, Zagreb: Hrvatski institut za povijest
12. Tuđen, B. (2013) „*Tito, Tuđman, Hrvatska*“, Zagreb: Znanje d.o.o.

Izvori:

1. Brkljačić, M. (2003) „*Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 40, No.1: Tito's Bodies In Word And Image*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/33093>
2. Hrvatska enciklopedija, *Agitacija*. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=787> (posjećeno 25. svibnja, 2018.)
3. Hrvatska enciklopedija, Hrvatski izdavački bibliografski zavod. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26447> (posjećeno 28. kolovoza, 2018.)

4. Hrvatska enciklopedija, *Promidžba*.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50644> (posjećeno 25. svibnja, 2018.)
5. Kisić - Kolanović, N. (2007) „*Časopis za suvremenu povijest, Vol. 39, No.1.: „Islamska varijanta“ u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/16179>
6. Nemet, D. (2006) „*Pro tempore : časopis studenata povijesti, No. 3.: Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/53656>
7. Sadkovich, J. (2008) „*Časopis za suvremenu povijest, Vol. 40, No.1.: Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/27114>
8. Šarić, T. (2011) „*Arhivski vjesnik, Vol 54, No. 1: „Matica hrvatska u prvim poslijeratnim godinama (1945 – 1948)*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/90529>
9. Župančić, M. (1981) „*Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja: Kulturne institucije u seoskoj sredini*“, Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/119438>